

Таким чином, запропоновані коефіцієнти є показниками, що характеризують ступінь еколого-економічної збалансованості функціонування підприємства. На підставі їх значень можна оцінити, як поліпшення чи погіршення екологічних показників позначається на економічних показниках. Це дозволяє зробити висновок про здатність (або нездатність) існуючої системи управління забезпечити нарощування виробничо-господарської та фінансової діяльності без підвищення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Перевагою розроблених показників є те, що вони не потребують складних розрахунків та базуються на сучасній системі бухгалтерського обліку підприємства.

Перспективою подальших розробок у цьому напрямі є розробка форми комплексного звіту про еколого-економічну збалансованість розвитку підприємства, де б було відображено запропоновані коефіцієнти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кірсанова Т. О. Екологічний контролінг у системі управління підприємством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

економ. наук : спец. 08.08.01 - "Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища" / Т. О. Кірсанова. - Суми, 2004. - 20 с.

2. Максимів Л. Тенденції розвитку екологічно орієнтованого бухгалтерського обліку / Л. Максимів // Бухгалтерський облік і аудит. - 2005. - № 5. - С. 18-23.

3. Бородин А. Механізми реалізації еколого-економічного управління підприємством / А. Бородин // Проблеми теорії і практики управління. - 2006. - № 6. - С. 112-123.

4. Петрик Е. Екологічний аудит в Україні: проблеми методики і організації / Е. Петрик // Бухгалтерський учет і аудит. - 2004. - № 8. - С. 51-56.

5. Лук'янихіна О. А. Екологічний менеджмент в системі територіального управління : дис. ... канд. економ. наук : 08.08.01 / О. А. Лук'янихіна. - Суми, 2002. - 210 с.

6. Москаленко А. П. Еколого-економічний механізм інвестиційних рішень екологізації теплоенергетики : [монографія] / А. П. Москаленко. - Ростов н/Д : СКНЦ ВШ, 2007. - 272 с.

7. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1 - екологічні витрати "Звіт про екологічні збори та поточні витрати на охорону природи" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/vWWWGroupParam1/lawextua?...classcode...1 - 50к.

O. Syzonenko, S. Romanenko

COEFFICIENT ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL COSTS ON THE ECONOMIC INDICATORS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

In the article the methodology of coefficient analysis of the impact of environmental costs on economic indicators of functioning of industrial enterprises, capable of reflecting the state of environmental subsystem of the company in indissoluble connection with its economic subsystem based on the modern accounting system is suggested. Entered authors ratios are indicators that characterize the degree of ecological and economic balance of the functioning of the enterprise.

Key words: enterprise, environmental costs, ratio analysis, ecological subsystem of the enterprise.

© О. Сизоненко, С. Романенко
Надійшла до редакції 15.11.2010

УДК 94. (477.6):364.122.5 "1945/1950"

МІСТА УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ 1945–1950 рр.

МИКОЛА АЛФЬОРОВ,

кандидат історичних наук, доцент

Горлівського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом

У статті на основі вивчення літератури та джерел досліджуються міста України в період повоєнної відбудови 1945-1950 рр. Показано взаємозв'язок і взаємовплив відбудови народного господарства та урбанізаційних процесів.

Ключові слова: Україна, регіон, міста, урбанізаційні процеси, повоєнна відбудова.

Постановка проблеми. Дослідження урбанізаційних процесів набуває сьогодні особливої актуальності. Окремі країни демонструють високий рівень зростання населення і, відповідно, урбанізації, у той час як інші - стійке зменшення населення, що позначається

на розвитку міст, регіонів країн. Питання розвитку міст в Україні викликають усе більшу увагу сучасних дослідників, проте й досі залишаються маловивченими. Особливо це стосується періоду повоєнної відбудови 1945-1950 рр. Таке вивчення не було об'єктом

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.

спеціального дослідження, бо особливу увагу дослідників було зосереджено на відбудові промисловості країни.

Аналіз досліджень і публікацій. В історіографії проблеми відбудови країни в роки Великої Вітчизняної війни та в повоєнний час було присвячено досить значну кількість загальних праць і тематичних монографій [1, 2]. Серед них слід відзначити праці М. В. Коваля [3], В. К. Баран [4], А. О. Саржана [5], В. О. Романцова [6], Д. С. Шелест [7], Л. В. Ковпак [8] та ін., які дослідили як окремі питання відбудови країни загалом, так й окремих регіонів, особливо Донбасу. З-поміж монографій, які присвячено відбудові регіонів, слід відзначити численні праці М. Ф. Хорошайлова, що поклали початок дослідженню відбудови Донбасу [9]. Процеси післявоєнної відбудови та забезпечення її робочою силою досліджуються в роботах Т. В. Пастушенко [10], П. Н. Книшевського [11] та ін. Окремі питання щодо відбудови міст УРСР у ці роки було розглянуто в дисертаціях О. В. Замлинської [12], Н. Г. Красножон [13], В. М. Кириченка [14], В. В. Капініченка [15], С. І. Гальченко [16], В. М. Дудник [17], М. К. Лободи [18], Л. М. Хойнацької [19] та ін.

Мета статті - на основі аналізу літератури та джерел дослідити відбудову міст України в 1945-1950 рр. як передумову подальших урбанізаційних процесів у країні.

Виклад основного матеріалу. Друга світова війна перервала урбанізаційні процеси, поставивши перед владою цілий ряд завдань. Найважливішим завданням вважалася відбудова промисловості. Цьому було підпорядковано міграційну й соціальну політику, відновлення урбанізаційних процесів. Відновлення міст передбачало перш за все відбудову адміністративних та житлових будинків. Державними підприємствами, заводами й місцевими радами в містах і робітничих селищах у 1946 р. було збудовано, відбудовано й уведено в дію 145 тис. кв. м житлової площі [20], у 1947 р. - 1200 тис. кв. м житла, крім того, в індивідуальному порядку побудовано громадянами за власний кошт будинки загальною площею 685 тис. кв. м [21]. Утім, простежити співвідношення індивідуального будівництва та будівництва житла підприємствами, заводами та місцевими радами надалі досить важко, бо вже за 1948 р. подаються узагальнені дані - усього в містах та робітничих селищах України було відбудовано 10 млн кв. м житла [22]. Надалі дані стають ще більш розпливчастими. За 1949 р. обсяг капітальних робіт склав по комунальному господарству - 111 %, будівництву житла місцевими радами - 143 %. Міністерство житлово-громадського будівництва УРСР збільшило обсяг підрядних і будівельно-монтажних робіт порівняно з 1948 р. на 9 %. За чотири роки п'ятирічки в містах і робітничих селищах було побудовано й відбудовано державними підприємствами, заводами й місцевими радами, а також населенням за допомогою державного кредиту житла загальною площею 15 млн кв. м [23]. Про стан житлового будівництва можна судити, зокрема, за твердженням, що "проведено значні роботи з будівництва, відбудови, розширення й капітального ремонту комунальних підприємств і житлового фонду" [24]. За п'ятирічку в індивідуальному порядку було побудовано близько 8,2 млн кв. м житла. У промислових містах головний тягар у будівництві житла несли підприємства. Так, у звіті ЦВК профспілок працівників залізничної промисловості про виконання колективних угод у січні-вересні 1948 р. відзначалося, що по підприємствах тресту "Кривбасруда" було заплановано ввести в дію госпспособом 19 300 кв. м жит-

ла, фактично ж було введено 23 369 кв. м, підрядним способом заплановано ввести в дію 15 300 кв. м житла, а фактично введено - 13 849 кв. м. Тобто в першому випадку виконання плану склало 121 %, а в другому - 91 %. Усього госпспособом було введено в дію більше 67 % запланованого житла. Відповідно, це житло стало відомчим і надавалося робітникам тільки на час праці на підприємстві [25]. Будівництво в житлово-комунальному господарстві республіки досягло довоєнних обсягів лише в 1951 р.

У розрізі регіонів та окремих міст гострота житлового питання була різна. У промислових регіонах та великих містах вона стояла досить гостро ще до війни, у першу чергу у вугільних районах Донбасу. Це було пов'язано не тільки з великою руйнацією, але й із постійно зростаючими за обсягом керованими міграціями й припливом на вугільні шахти Донбасу нової робочої сили. Уже 24 січня 1946 р. Сталінський обком КП(б)У та облрада депутатів трудящих прийняли постанову про будівництво житлових будинків для залізничників Південно-Донецької і Північно-Донецької залізниць. У ній відзначалося, що залізничники разом із родинами мешкають у землянках, вагонах та ін. приміщеннях, які не пристосовані для житла. Було поставлено завдання переселити робітників у постійні будинки, побудову яких повинні були забезпечити керівники залізниць при використанні місцевих матеріалів. Уже в першому кварталі вимагалось відновити 6 тис. кв. м житла. Місцеві партійні та радянські органи повинні були допомагати виділенням будівельних матеріалів, наданням земельних ділянок для будівництва індивідуальних будинків, передачею недіючих заводів будівельних матеріалів та робочої сили та ін. Проте від гострої нестачі житла страждали не тільки залізничники, але й робітники промислових підприємств та шахт. Тому вже 12 лютого 1946 р. Сталінський обком КП(б)У прийняв постанову про будівництво селища індивідуальних будинків для робітників та службовців Макіївського металургійного заводу з 200 житлових будинків [26].

Незважаючи на постанови, найгірше було із житлом для гірників, бо саме у вугільну промисловість спрямовувалася значна частина прибулої робочої сили. Недаремно у зверненні шахтарів Сталінської області до всіх робітників і службовців шахт і підприємств вугільної промисловості СРСР про організацію Всесоюзного соціалістичного змагання за виконання й перевиконання планів відбудови й розвитку 22 травня 1946 р. містилося зобов'язання відбудувати й збудувати в 1946 р. 305 тис. кв. м житла і 75 тис. кв. м для культурно-побутових закладів [27]. До третьої річниці визволення Донбасу в області було відбудовано та збудовано 2,6 млн кв. м житла. Планувалося, що в 1950 р. буде відбудовано й збудовано 6 млн кв. м житла [28]. Проте поки що житлове питання вирішувалося через будівництво гуртожитків. Так, на комбінаті "Ворошиловградвугілля" на 1 січня 1945 р. у гуртожитках мешкало 19788 осіб, а на 1 січня 1946 р. - вже 36330 осіб, тобто кількість мешканців гуртожитків зросла майже вдвічі. Ще гірше було в Сталінській області. На шахтах комбінату "Сталінвугілля" чисельність гірників, які мешкали в гуртожитках, за цей же час зросла в 3,7 раза. Вихід знаходили в тому, щоб ще більше будувати нових гуртожитків. Середньостатистична кімната в гуртожитку на 12 осіб мала один-два столи, дві-три тумбочки, стільки ж стільців, за рідкісним винятком - шафу для одягу. Одночасно велися роботи зі спорудження постійних гуртожитків силами робітників самих підприємств. Так, у 1948 р. гірники тресту "Макіїввугі-

ля» зобов'язалися своїми силами збудувати при кожній шахті по одному гуртожитку. Вони оголосили їх будівництво "всенародним будівництвом", бо споруджували гуртожитки не лише шахтарі, але й інженерно-технічні працівники, дружини гірників. Місцеві партійні органи відразу поширили цю ініціативу й зобов'язали керівництво шахт забезпечити будівництво необхідними матеріалами, транспортом, технічним керівництвом та документацією [29].

Масові керовані міграції до регіону на відбудову промисловості призвели до загострення житлової проблеми. Так, на початок 1946 р. на комбінаті "Ворошиловградвугілля" 22 тис. осіб мешкали в непристосованих для життя будинках. В орендованих у місцевих мешканців помешканнях проживало більше 10 тис. осіб тощо. По комбінату "Артемвугілля" на одну людину припадало 2,5 кв. м у гуртожитках і 4 кв. м - у будинках квартирного типу [30]. Проте темпи будівництва житла були повільнішими за темпи заселення регіону. У перші повоєнні роки середня забезпеченість житловою площею міського населення Донбасу становила 5-7 кв. м на людину, що було вдвічі нижче за норму, яка в УРСР становила 13,65 кв. м. Усього в 1946 р. для гірників Донбасу було споруджено 300 тис. кв. м житла [31]. Протягом 1947-1952 рр. тільки для гірників Сталінської області було споруджено близько 2 млн кв. м житлової площі, Ворошиловградської області - більше 0,5 млн кв. м. До цієї площі включалися й 630 гуртожитків [32]. Проте темпи будівництва були нижчими, ніж задекларовані в планах, тому велика увага приділялася індивідуальному будівництву. Тільки в 1949 р. було збудовано більше 9 тис. індивідуальних будинків [33].

Проте житлове питання так і не було вирішено. У довідці статуправління Сталінської області про підсумки виконання областю державного плану 1950 р. відзначалося, що річний план уведення до експлуатації житла виконано лише на 70 %. У той же час за рахунок особистих збережень і кредитів робітники в містах та робітничих селищах побудували в 1950 р. власного житла на 26 % більше порівняно з 1949 р. [34]. У червні 1949 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову, спрямовану на поліпшення комунального й культурно-побутового обслуговування населення м. Сталіно. Велось будівництво й будинків для громадських, культурних та адміністративних установ. У місті з'явилися близько двох десятків нових селищ: в районі шахт ім. Абакумова, "Ново-Мушкетівська", "Вітка - Глибока" та ін. Виникли селища Перемога, Дачне, об'єднане селище Шахтобудівників та ін. [35]. І все ж у 1950 р. у Донбасі на 1 особу припадало 7 кв. м житлової площі [36], у родинях гірників на одну особу припадало близько 3-4 кв. м, а то й менше. Було поширеним, як і раніше, мешкання декількох родин в одній кімнаті. Недарма Дмитро Хмельницький вважає, що "типове сталінське житло 30-х - 50-х рр. - це комунальні квартири, бараки та землянки, а зовсім не будинки з квартирами" [37].

Активно йшла відбудова Харківщини, зростала чисельність населення міст. Вже на 11 липня 1945 р. чисельність населення міста досягла 502 000 осіб [38]. До міста поверталися евакуйовані, репатрійовані, реемігранти з Франції. Так, на 1 червня 1949 р. до Харкова повернулися більше 16 тис. репатрійованих [39]. Поряд із відбудовою зруйнованих у роки війни заводів і фабрик споруджувались нові заводи, підприємства будівельної, харчової, легкої промисловості. У 1948 р. промислове виробництво досягло довоєнного рівня, було побудовано більше 700 000 кв. м житла. До 1950-го року населення Харкова досягло 718, 2

тис. осіб [40]. Досить швидко відновлювалися й металургійні центри. Так, у 1946-1950 рр. у Запоріжжі було споруджено 26 нових підприємств. Протягом 1944-1950 рр. було відбудовано й побудовано 569,2 тис. кв. м житла. До 515 вулиць, які існували до 1941 р., додалися 300 нових, які було забудовано п'ятиповерховими будинками, а також одноповерховими - індивідуального сектора - у робітничих селищах.

13 січня 1947 р. з'явилася постанова Ради Міністрів СРСР "Про будівництво в м. Москва багатоповерхових будинків" [41]. У ньому відзначалося: "Прийняти пропозицію товариша Сталіна про будівництво протягом 1947-1952 рр. у Москві багатоповерхових будинків: одного 32-поверхового будинку, двох 26-поверхових будинків, п'яти 16-поверхових будинків". Але головним було те, що встановлювались основні параметри будинків. В основу конструкцій будинків повинна бути покладена "система збірки сталевого каркасу з використанням легких матеріалів для заповнення стелі, що повинно забезпечити широке застосування при спорудженні будинків індустріально-швидкісних методів будівництва" [42]. Ця постанова покпала край дискусіям і стала взірцем для будівництва нових будинків у столицях і найважливіших центрах республік. У 1947-1948 рр. були складені схеми відбудови районних центрів. Наявність таких схем давала можливість у ряді випадків не відбудовувати частину підприємств, а будувати їх на нових місцях у промислових зонах. Так було з відбудовою ДРЕС-1 у Харкові, цегельного заводу і товарної станції в Сталіно, ряду заводів у Дніпропетровську, Полтаві, Тернополі, Чернігові та ін. Відбувалося розширення обсягів містобудівного проектування, перехід до практичного будівництва. Спроби осмислити місто як об'єкт, який має власну соціокультурну цінність, змінилися на пошук технічних засобів забудови міст, які перетворилися на самоціль. У 1948 р. у Гіпрограді була завершена робота нового проекту районного планування Донбасу, яка стала основою для здійснення розселення населення у регіоні, розвитку міст і селищ, здійснення заходів з енерго- і водопостачання, каналізації.

Планомірна реконструкція Києва розпочалася в 1949 р. за новим затвердженням планом. Для будівництва нових промислових підприємств було відведено території в уже створених промислових зонах: Дарниця, Святошин, Телички. У Дарниці було побудовано комбінат штучного і синтетичного волокна, авторемонтний і регенаторно-гумовий заводи. В інших районах міста було зведено комплекси машинобудівних, приладобудівельних та ін. підприємств. Зони відпочинку планувалися на Трухановому острові, у Пущі-Водиці, Кончі-Заспі. Було проведено конкурс на проект забудови Хрещатика. В остаточному проекті, який було створено в 1949 р., було подолано характерну для повоєнних років концепцію щільнозбудованої парадної вулиці-коридора. Широка, вирішена в декількох рівнях нова магістраль, поєднує просторово розвинену систему майданів з багатоплановим розкриттям мальовничого рельєфу з боку Липок та ін. елементами історичної і нової міської забудови. У 1949 р. було споруджено Дарницький залізничний міст та міст ім. Є. Патона, розпочалося будівництво метрополітену.

У генплани Харкова 1948 р. головну увагу було приділено вдосконаленню містобудівної структури: перетворенню радіальної мережі вулиць у радіально-кільцеву. Містилися тут і пропозиції щодо забудови проспекту Леніна й прилеглих кварталів, місто розвивалося в бік Павлового Поля.

Багато уваги було приділено відбудові Тернополя,

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.

який було зруйновано під час бойових дій. У 1945 р. було розроблено схему планування міста. Відповідно до неї йшли роботи з укрупнення кварталів зі збереженням пам'яток архітектури, створення нових майданів, вулиць та ін.

Принципову схему відбудови Сталіно було складено в 1945 р., а в 1949 р. - генеральний план. За ним проводилися роботи з реконструкції центру міста, а при шахтах будувалися селища, які повторювали концепцію соцміст.

Значне місце займало створення селищ при промислових підприємствах у генплані Запоріжжя. Основною мережею вулиць ставав проспект Леніна.

У 1948 р. було складено проект відбудови центральної частини Дніпропетровська. У максимально короткий термін центр було забудовано багатопверховими будинками як громадського призначення, так і житловими. Архітектори Дніпропетровська розробили проект відновлення проспекту Карла Маркса як єдиного архітектурного ансамблю. Розпочали із центрального залізничного вокзалу, який був знищений під час війни. Його будівництво було закінчено 1951 р. Центр міста був відновлений, проте при цьому його архітектурне обличчя зазнало перетворення. Споруди в стилі модерн та конструктивізму набули рис класицизму.

Післявоєнна Полтава відбудовувалася в новій міській мережі, яка була запланована ще в 1940-1941 рр. При цьому потрібно було зберегти історичні пам'ятки при одночасній відбудові промисловості й житлових будинків. Вирішення такого складного завдання сприяло те, що рішенням Управління у справах архітектури при Раді Міністрів УРСР від 27 грудня 1946 року місто було внесено до списку старовинних історичних міст, у яких проведення проектних і будівельних робіт повинно було проходити під особливим контролем. Тому архітектурно-проектувальні роботи спрямовувалися як на збереження архітектури минулого, так і на модернізацію. Частина підприємств і складських приміщень належало вивести із центру. На місці зруйнованих кварталів виникли нові парки і сквери, а центральна частина міста була відбудована в первісному вигляді. Відбудову міста в основному було завершено в роки наступної п'ятирічки.

До списку старовинних історичних міст було внесено й Чернігів. Після війни місто відбудовувалося за схемою планування 1945 р. й було реконструйовано.

Прикладом відбудови міст Центрального району Донбасу (найбільш урбанізованого в регіоні) може слугувати Горлівка. Восени 1943 р. почалося відродження міста та його підприємств. На відбудову прибували селяни із Сумщини, Полтавщини, Харківщини, Вінниччини, Поділля.

Удосконалення структури міст відбувалося й при відбудові Ворошиловграда (Луганська), Житомира, Кіровограда, Кременчука, Миколаєва, Сум та ін. міст. Значну увагу було приділено й забудові центрів міст районного підпорядкування, робітничих селищ. З'являлися й нові міста (Червоноград, Нововолинськ) і селища. Динаміка розвитку останніх просто вражала. Тільки в Сталінській області в 1949-1955 р. було збудовано більше 100 селищ при шахтах. У плани їх забудови було покладено положення, закладені ще в 1930-ті роки при проектуванні "соціалістичних міст". І навіть за цих умов стан архітектурно-будівельної практики на початку 1950-х рр. залишав бажати кращого. Період 1949-1950 рр. характеризувався забудовою центральних магістралей міст і в той же час наростанням кризових явищ, дисонансом у діях великої кількості відомчих забудовників. У цей же час відбувалися й

зміни в розумінні міста й початку створення нової містобудівної концепції. Одночасно відбувалася зміна зовнішності більшості міст, утрата самобутнього, історичного вигляду. Масштаби робіт, централізація й уніфікація проектного забезпечення диктували вироблення спрощених, типових проектів, типогенезу прийому об'єктів державними комісіями, шаблонних комплектуючих для будинків, які будувалися поточно-швидкісними методами. Усе це призвело до відсутності національних елементів в архітектурі. Швидка відбудова в той же час посилювала процес деформованої урбанізації, що найкраще помітно при порівнянні темпів відбудови міст і відновлення міського господарства між промисловими центрами та іншими містами. Найшвидшими темпами й дещо краще відновлювалося міське господарство промислових регіонів.

У той же час загальмувався розвиток міст, які не належали до промислових або транспортних центрів, - Вінниці, Житомира, Ізмаїла, Луцька, Полтави, Рівного, Чернігова, Черкас, Чорткова. Згодом утратили свій статус і деякі із цих міст. Припинили бути обласними центрами Дрогобич, Кам'янець-Подільський, дещо пізніше - Ізмаїл. Нехтування благоустроєм породжувало екологічні проблеми міського середовища. У цей же час зароджувалася й боротьба з "надмірностями" в містобудуванні, які, на думку керівництва, тільки лягали додатковим тягарем на вартість будівництва. До "надмірностей" було віднесено висоту стелі, покриття підлоги паркетом, зовнішнє опорядження будинків тощо.

У 1946-1950 рр. з'явилися й нові міста. Так, у 1946 р. статус міст отримали Ужгород, Хуст, Берегове, Виноградів, Мукачеве в Закарпатській області. Проте вони не були новими містами в повному розумінні цього слова. Той же Ужгород і Виноградів були відомі вже у VIII - X ст. [43], Хуст - у X ст., Берегове - у XI ст. [44], Мукачеве - у IX ст. [45]. Отже, їм повторно було присвоєно статус міст. У 1947 р. до реєстру міст додався Трускавець на Львівщині [46]. У 1948 р. статус міста отримав лише Зміїв на Харківщині, у 1949 р. - Гайворон в Одеській області, який згодом опинився у Кіровоградській області, у 1950 р. - не було жодного нового міста, що відбивало соціально-економічний стан населених пунктів в умовах повоєнної відбудови. Тривало й перейменування міст. Так, у 1948 р. було перейменовано Маріуполь - йому було надано ім'я партійно-державного діяча А. Жданова. Це відповідало тим традиціям, які склалися в країні за радянських часів. Хоча на відміну від багатьох міст, яким було надано імена Сталіна, Леніна, А. Жданов хоча б народився в Маріуполі. Навала перейменувань дійшла й до західноукраїнських земель. Навесні 1950 р. нібито на "численні прохання трудових колективів" [47] Станіславська обласна рада трудящих депутатів в особі тодішніх секретарів звернулася до вищих органів із проханням замінити назву міста Станіслав і надати йому ім'я того, хто "об'єднав українські землі в єдину Українську Радянську державу, - ім'я великого Сталіна і назвати місто Сталінськ-Прикарпатський". На щастя, тоді вистачило здорового глузду, або просто це була пересторога, але далі цього прохання справа не пішла.

Висновки

Період 1946-1949 рр. характеризувався хаотичною відбудовою житла методами "народної будови", і тільки в 1949-1950 рр. можна говорити про активну забудову центральних магістралей міст і в той же час наростання кризових явищ, дисонанси в діях великої кількості відомчих забудовників. Відбудова міст та

міської інфраструктури були при цьому на другому плані. Форми й методи відбудови визначалися масштабами руйнувань та реальними можливостями радянської системи управління.

У цей же час відбувалися й кардинальні зміни в розумінні міста й початку створення нової містобудівної концепції. У процесі відбудови центральних районів міст відбувалася зміна екстер'єру, втрата історичного вигляду, поширення "сталінського ампіру". Масштаби робіт, централізація й уніфікація проектного забезпечення диктували вироблення спрощених, типових проектів, шаблонних комплектуючих для будинків, які будувалися поточно-швидкісними методами й призвели до відсутності національних елементів в архітектурі. Посилився й процес деформованої урбанізації, що найкраще помітно при порівнянні темпів відбудови міст і відновлення міського господарства між промисловими центрами та іншими містами. Найбільш швидкими темпами й дещо краще відновлювалися міста промислових регіонів. Водночас загальмувався розвиток міст, які не належали до промислових або транспортних центрів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. История рабочих Донбасса : в 2 т. - К. : Наук. думка, 1981. - Т. 2.
2. Лаврів П. І. Історія Південно-Східної України / П. І. Лаврів. - К. : УВС, 1996. - 208 с.
3. Коваль М. В. Українська РСР у період відбудови і розвитку народного господарства (1945-1955) / М. В. Коваль // УІЖ. - 1990. - № 4. - С. 80-87.
4. Баран В. К. Україна 1950-1960-х рр.: Еволюція тоталітарної системи / В. К. Баран. - Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 1996. - 448 с.
5. Саржан А. О. Новітня історія Донбасу (1945-1999) / А. О. Саржан. - Донецьк : Сталкер, 1999. - 463 с.
6. Романцов В. О. Робітничий клас Української РСР (1946-1970 рр.) / В. О. Романцов. - К. : Вид-во Київського університету, 1972. - 219 с.
7. Шелест Д. С. Количественные и качественные изменения в составе рабочего класса Украинской ССР (1950-1970 гг.) / Д. С. Шелест. - Днепропетровск : Промінь, 1971. - 186 с.
8. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення у другій половині ХХ ст. (1945-2000 р.) / Л. В. Ковпак. - К. : Інститут історії НАН України, 2003. - 250 с.
9. Хорошайлов Н. Ф. Возрождение Всесоюзной кочегарки / Н. Ф. Хорошайлов. - Донецьк : Донбасс, 1974. - 152 с.
10. Пастушенко Т. В. Репатріація українських "Остарбайтерів" на батьківщину: 1944-1947 рр. / Т. В. Пастушенко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей. - К., 2005. - Вип. 9. - Ч. 3. - С. 123-137.
11. Кнышевский П. Н. Государственный комитет обороны: методы мобилизации трудовых ресурсов / П. Н. Кнышевский // Вопросы истории. - 1994. - № 2. - С. 54-80.
12. Замлинська О. В. Культурне життя в Україні у 1943-1953 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / О. В. Замлинська. - К., 1995.
13. Красножон Н. Г. Загальноосвітні школи України у контексті суспільно-політичного життя (1943-1953 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / Н. Г. Красножон. - К., 2002.
14. Кириченко В. М. Українське село і тоталітарна держава в умовах голодомору 1946-1947 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / В. М. Кириченко. - Запоріжжя, 1996.
15. Калініченко В. В. Повосенний голод в Україні (друга половина 40-х років ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / В. В. Калініченко. - Харків, 2001.
16. Гальченко С. І. Міське населення центральних областей України в умовах нормованого постачання (1943-1947 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / С. І. Гальченко. - Черкаси, 2007.
17. Дудник В. М. Відбудова міського господарства України у 1943-1950 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / В. М. Дудник. - К., 2004.
18. Лобода М. К. Використання трудових ресурсів у відбудові важкої промисловості України (1943-1950 рр.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / М. К. Лобода. - К., 2007.
19. Хойнацька Л. М. Відбудова машинобудівної індустрії України та її соціальні наслідки (1943-1950 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / Л. М. Хойнацька. - К., 2002.
20. Промышленность и рабочий класс Украинской ССР 1946-1950 : сб. документов и материалов. - К. : Наук. думка, 1980. - С. 65.
21. Там само. - С. 101.
22. Там само. - С. 133.
23. Там само. - С. 177.
24. Там само. - С. 238.
25. Там само. - С. 363.
26. Восстановление Донбасса (1946-1950) : документы и материалы / [руков. кол., сост. И. Ф. Курас]. - К. : Политиздат Украины, 1986. - С. 17.
27. Там само. - С. 76.
28. Социалистический Донбасс. - 1946. - 8 сентября.
29. Восстановление Донбасса (1946-1950) : документы и материалы / [руков. кол., сост. И. Ф. Курас]. - К. : Политиздат Украины, 1986. - С. 250.
30. Кравченко Э. Л. Жилищные условия шахтеров Донбасса в 1943-1945 гг. / Э. Л. Кравченко // Нові сторінки історії Донбасу. - 1997. - № 5. - С. 139.
31. Восстановление Донбасса (1946-1950) : документы и материалы / [руков. кол., сост. И. Ф. Курас]. - К. : Политиздат Украины, 1986. - С. 77.
32. Там само. - С. 74-75.
33. Там само. - С. 60.
34. Социалистический Донбасс. - 1951. - 31 января.
35. Пітюренко Ю. І. Сталіно / Ю. І. Пітюренко. - Донбас : Сталінське книжкове видавництво, 1961. - С. 31.
36. Донецкая область за 50 лет : стат. сборник. - Донецьк : Статистика, 1967. - С. 213.
37. Хмельницький Д. Миф индустриализации. Планы пятилеток и жилье для строителей социализма / Д. Хмельницький [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.alyoshin.ru/Files/publika/hmeln/hmeln_mif.html.
38. Харків : зб. архівних документів і матеріалів / [гол. ред. С. І. Посохов; упоряд.: Л. М. Момот, О. С. Гнезділо, Л. П. Добреля, Т. В. Чернявська]. - Харків : Вид-во Нац. університету внутр. справ, 2004. - С. 290-297. - (Серія "Старовинні міста Харківщини").
39. Там само. - С. 294.
40. Там само. - С. 297.
41. Сталин И. В. Сочинения / И. В. Сталин. - Тверь : Информационно-издательский центр "Союз", 2006. - Т. 18. - С. 430-432.
42. Указ. праця. - С. 431.
43. Ужгород : Путівник. - Ужгород : Карпати, 1978. - С. 25.
44. Івченко А. Міста України / А. Івченко. - К. : НВП "Картографія", 1999. - С. 93.
45. Бурма Д. И. Мукачево. Путеводитель / Д. И. Бурма, Л. М. Воинов, А. Н. Горшков. - Ужгород : Карпати, 1978. - С. 35.
46. Історія міст і сіл УРСР. Львівська область. - К. : Гол. ред. УРЕ, 1969. - С. 93.
47. Прикарпатська правда. - 1950. - 17 червня.

M. Alfiorov

TOWNS OF UKRAINE IN 1945–1950 YEARS

In article consider the development of towns of Ukraine in 1945-1950 years. Shown changes dynamics quantity migrations of population in city in this years. The conclusions on the nature of influence of political factoris into reconstruction and development of towns of Ukraine.

Key words: Ukraine, region, towns, urbanization, reconstruction.

© М. Алфьоров
Надійшла до редакції 09.11.2010

УДК 930.2:82-84

ВПЛИВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В 90-х РОКАХ ХХ ст.: ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

ВАЛЕРІЙ ГАЙДАМАКА,

здобувач кафедри історії слов'ян Донецького національного університету

У статті висвітлюються основні аспекти впливу періодичної преси на розвиток української державності в 90-ті роки ХХ століття за напрямком: проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. на підтримку Акта проголошення незалежності. Робиться висновок, що цей вплив був різновекторним, зокрема компартійні пресові органи опонували ідеї незалежності. Вплив матеріалів преси був дієвим тільки в тому випадку, коли зміст друкованої інформації корелював з історичною пам'яттю широких мас українських громадян.

Ключові слова: преса, засоби масової інформації, державність, референдум.

Постановка проблеми. Після 24 серпня 1991 року, коли в Українській РСР було проголошено курс на незалежність, у нашій країні почався трансформаційний перехід до іншого типу держави, що базується на принципах ринкової економіки та демократії. На практичне здійснення такого переходу суттєвий вплив мала періодична преса.

Українські історики, журналісти та інші фахівці за минулий час зробили чималий внесок у наукове дослідження та висвітлення цього впливу, тому тема не є суттєво новою, але, на жаль, цей процес досліджений украй недостатньо і не дає повного уявлення про вплив преси на розвиток української державності.

Аналіз досліджень і публікацій із проблеми. Серед значущих для нашого дослідження наукових праць слід виділити монографічне дослідження С. О. Костилюєвої "Становлення й розвиток друкованих засобів масової інформації новітньої України (друга половина 80-х - 90-ті роки ХХ ст.)" [1], у якому наведено й проаналізовано значний фактичний матеріал щодо впливу друкованих ЗМІ на процес розвитку української державності в 90-ті роки. І хоча ця монографія охоплює певний період діяльності друкованих ЗМІ

за радянських часів, ця обставина не зменшує її наукового значення.

Близьке відношення до нашої теми мають наукові праці Є. В. Мамонтової "Фактор преси в конституційному процесі України" [2] та А. Г. Костирева "Роль засобів масової інформації в процесі демократичного розвитку суспільства" [3], у яких зроблені спроби висвітлення й аналізу процесів впливу вітчизняної періодики на розвиток української державності в указаний період.

Важливу інформацію було почерпнуто з наукової роботи істориків В. М. Литвина та А. Г. Слюсаренка "На політичній арені України (90-ті рр.). Роздуми істориків" [4] та роботи В. М. Литвина "Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті рр. ХХ ст.)" [5], де йдеться про чинники, які сприяли підтримці Акта незалежності України.

Крім наведених публікацій, для розробки нашої теми ми використовували низку книг та публіцистичних статей українських та зарубіжних авторів [6]. Проблема впливу вітчизняної періодики на розвиток української державності висвітлюється в указаних роботах лише фрагментарно, що й обумовило потребу в її подальшому науковому дослідженні.

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.